

Фізична культура та дитячий волейбол на Закарпатті

Закарпатський державний університет (м. Ужгород)

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень та публікацій. Першими спробами у вивченні історії розвитку спортивного руху, зокрема історії розвитку футболу, шахів та волейболу, на Закарпатті є книги [5; 6; 7; 9]. Однак ще до їх появи В. В. Федак у збірнику [10] писав про спортивне життя “Підкарпатської Русі” – так у той час називалося Закарпаття. Окрім того, в “Годовых отчетах” гімназій Ужгорода, Мукачева, Берегова та Хуста [1] містяться відомості про заняття фізичною культурою, зокрема волейболом, учнів гімназій в період до 1944 р. З 1945 р. Про фізичну культуру та окремі її напрями є згадки в газетах, журналах, радіо- і телевізійних багатьох авторів. Здебільшого це публікації-нариси про успіхи чи невдачі фізкультурників-спортсменів у популярних серед закарпатців видах спорту, у тому числі дитячих – футболі, баскетболі, гандболі, волейболі тощо.

Але, попри таку велику кількість публікацій, у науковій літературі відсутні глибокі, ґрунтовні дослідження з історії та розвитку волейболу на Закарпатті. Це зумовило нас до вибору цієї теми та подальшого вивчення питання історії фізичної культури та вдосконалення дитячого волейболу.

Мета дослідження – висвітлення окремих історичних моментів у розвитку фізичної культури та дитячого волейболу на Закарпатті.

Цей розвиток має свої особливості порівняно з іншими областями України, оскільки Закарпаття віками було відірване від України, перебуваючи у складі різних європейських держав до 1944 р. Майже тисячоліття воно перебувало під гнітом угорських поневолювачів. Та, незважаючи на жорстоку асиміляцію, денационалізацію закарпатців, вони відстояли свою ідентичність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жителі Закарпаття у всі часи прагнули проявити себе у різних справах, у тому числі й спортивних.

Найдавнішим документом про спортивні заняття закарпатців є списки учнів фехтувальної школи за 1830–1831 рр., яка була заснована в 1825 р. в Пешті (Угорщина). У цих списках дослідник становлення і розвитку фізичної культури та спорту на Закарпатті В. В. Федак знаходить прізвища чотирьох закарпатців, а саме: медика Ласло Бестерцеї, філософа Едуарда Фелфелді та юристів Імре Дендеші й Лайоша Фелекі – студентів Пештського університету. Ці студенти з Угочанського комітату Закарпаття не без успіхів займалися фехтуванням [9].

Фізичні вправи та рухливі ігри є важливим елементом національної культури, життя та побуту кожного народу. Як підкреслено в [3], навчальною дисципліною фізична культура стала в Австро-Угорщині, доскладу якої належало тоді Закарпаття, тільки з 1839 р. за графа Таафе, куратора Терезіанської інженерної військової академії у Відні. У вищих невійськових (цивільних) навчальних закладах, наприклад у Віденському університеті, гімнастика (так тоді називали фізичну культуру) була запроваджена як обов'язкова дисципліна в 1848 р. Нею опікувався доцент Альберт де Стефані [3]. У статті [8] наведено факт створення в 1856 р. за ініціативою викладача гімнастики Ужгородської гімназії Антала Абта першого всій тодішній Угорщині спортивного гуртка, який нараховував понад 300 учнів, 248 з яких зобов'язалися щомісячно сплачувати членські внески (решта учнів звільнялися від сплати внесків через бідність). Саме зусиллями Антала Абта фізична культура увійшла в побут Ужгородської гімназії, що на ціле десятиріччя випередило запровадження уроків фізкультури в середніх школах Угорщини, де гімнастика стала обов'язковою дисципліною тільки з 1867 р. Водночас Ужгородська міська рада виділила на правобережній частині міста, неподалік нинішнього стадіону “Спартак”, земельну ділянку для облаштування на ній спортивного майданчика. Учні, вчителі та батьки учнів-гімназистів спорудили бігові доріжки, ями для стрибків у довжину та висоту з місця і розбігу, сектор для кидання каменя, майданчик для занять з прикладної гімнастики тощо [9].

До 1922 р. на Закарпатті гімнастика (фізична культура) викладалася тільки в середніх школах (гімназіях), в деяких горожанських школах та вчительських семінаріях (педучилищах). За ініціативою викладача гімнастики державної реальної гімназії в Берегові Карла Касалицького влітку 1922 р. були проведені з чотирма групами вчителів народних (початкових) шкіл Закарпаття курси з підготовки до викладання гімнастики. Цей акт був підкріплений виданням книги “Приручник гімнастичних упражнень для учителів народних шкіл Подкарпатской Русі” [2]. Згадану книгу ми відшукали в

приватному архіві закарпатського письменника Юрія Станиця (тепер вона зберігається в архіві І. М. Ребрика, МПП “Гражда”, Ужгород).

Уведення фізичної культури в навчальні плани народних шкіл Підкарпатської Русі як обов’язкової дисципліни значно випередило таке запровадження у народних школах Чехо-Словаччини.

У питанні розвитку окремих видів спорту важко переоцінити запровадження у всіх можливих навчальних закладах фізичної культури. Фізична культура в школі – база для підготовки спортсменів з різних видів спорту, у тому числі й волейболу. Разом з цим підготовка спортсменів будь-якого напрямку має починатися у ранньому віці.

Як зазначено у Великій Радянській Енциклопедії, у Європі у волейбол вперше почали грати в 1907 р. на територіях Чехії та Словаччини, які в той час, як і Закарпаття, входили до складу Австро-Угорщини. Чехо-Словаччина з 14 листопада 1918 р. стала самостійною державою, до якої, згідно з підписаним 10 вересня 1919 р. Сен-Жерменським договором, було включено Закарпаття. Ці історичні обставини дають підстави вважати, що волейбол у Закарпатті з’явився тоді ж, коли і в Чехії та Словаччині (можливо, трохи пізніше). Справді, оскільки на території Чехії та Словаччини (Австро-Угорщини) у волейбол грали з 1907 р., то, очевидно, ті хто направлявся на роботу на Закарпаття (вчителі, урядники, жандарми) і “завезли” волейбол на Закарпаття. Могли це бути й закарпатці, які або їздили на навчання, або призивались до війська в центральні райони Австро-Угорщини (власне в Угорщину, Австрію, Чехію та Словаччину) і там ознайомилися з цією грою.

Звернемо увагу на той факт, що з часу входження Закарпаття до складу Чехословаччини збільшується кількість горожанських шкіл та гімназій, не говорячи про народні школи. Зокрема, в 1921–1923 рр. відкриті горожанські школи в селах Ясіня, Великий Березний, у 1922–1923 рр. – в селах Свалява, Великий Бичків, Перечин, у 1923–1924 рр. – в селах Білки, Волове (тепер Міжгір’я), Тячів і Рахів. На кінець 1924/1925 н. р. на території Закарпаття було 16 горожанських шкіл, у яких працювали 118 учителів, четверо помічних заступаючих учителів та 15 учителів жіночих ручних робіт [10]. У 1938/1939 н. р. на Закарпатті працювало 18 горожанських шкіл, сім гімназій, дві торговельні школи, три учительські семінарії, школа-інтернат для сліпих, школа-інтернат для глухонімих, школа-інтернат для розумово відсталих [7]. Крім того, станом на 1935/1936 н. р. кількість народних шкіл на Закарпатті становила 769, у них налічувалося 3 271 клас, 3 131 учитель та 146 681 учень [4].

У зв’язку зі зростанням кількості навчальних закладів на Закарпатті виникла проблема забезпечення цих закладів учителями, які й могли бути ініціаторами волейбольних змагань.

У “Звідомленні руської державної реальної гімназії в Ужгороді за 1923/1924 навчальний рік” зазначено, що з 487 учнів гімназії 217 осіб займалися грою в “Wollejball”. У “Годовом отчете Хустской державной реформной реальної гимназии за 1927–1928 учебный год” зазначено, що “в летних месяцах отдавались ученики играм “Wolley-ball”, “Hazena” (ручний м’яч) и плаванию”. У “Годовом отчете за 1933–1934 учебный год Хустсткой гимназии” також вказується, що учні „зимой катались на коньках, санчатах и лыжах, а летом играли в Hazena, Walley-ball и Football”. У “Годичном отчете за 1934–1935 учебный год державной реальної гимназии в Ужгороде” на с. 10 читаємо: “...кроме регулярной гимнастики и игры, проводились турниры волей-балловы (в месяцах сентябре и мае) и баскетбалловы (в месяцах феврале и марте)”.

У 1936 р. в чоловічій Ужгородській учительській семінарії організований спортивно гурток, у якому працювали секції з футболу, волейболу, легкої атлетики, гандболу, настільного тенісу, лижного спорту. З “Годового отчёта за 1939–1940 учебный год Ужгородской мадьярской королевской державной гимназии” дізнаємося, що “9-го июня 1940 года на площадках УАЦ (УАС – Ungvári Athletikai Club – Ужгородський Атлетичний Клуб) в 4 часа после обеда состоялась игра Воллейбаль, играют ученики седьмого и восьмого классов”. В “Годовом отчёте за 1941–1942 учебный год Мадьярской королевской державной гимназии з руським языком преподавания в Унгваре” на с. 20 знаходимо: “в состязаниях о майстровство Унгвара (Ужгорода) в баскетболе наши оказались на втором месте. В волейболе лучшим оказался VII–Б класс, получив приз директора заведения.” Всі цитовані книги [1] зберігаються в бібліотеці Ужгородського національного університету, у відділі “Карпатика”.

Маємо свідчення також про заняття волейболом не тільки учнів, а й людей старших. Наприклад, за свідченням А. І. Шовага (1920 р. н.) в селі Нижнє Селище Хустського району вже в 1932–1933 рр. відбувалися волейбольні змагання, у яких брали участь вчителі: управитель-директор школи Олександр Доллош, Олекса Шутко, Дора Рідерман, Степан Івегеш, а також жандарм Влк. У цей же час волейбольні ігри спостерігав, а потім і брав у них участь ветеран волейболу Закарпаття Д. М. Букович

у селі Велятино Хустського району, де у грі відзначилися учасники Михайло Цифра, Михайло Сайко, а також Михайло – рідний брат Д. М. Буковича [7, 25–26]. Також опубліковано приведена фотографію за 1933 р., на якій закарбоване волейбольна команда спортивного клубу імені О. Духновича з м. Свалява.

Подальший розвиток волейбол на Закарпатті отримав після Другої світової війни. У містах і селах облаштовуються старі та створюються нові спортивні майданчики, на яких у літній період кожен міг спробувати свої сили у волейбольній грі. Ці майданчики облаштовувались на подвір'ях шкіл і підприємств, на стадіонах, у парках, на пустирищах.

Кожному зрозуміло, що без дитячого не може бути й дорослого волейболу. Очевидно також, що загальної фізичної підготовки, яку одержують учні в школах на заняттях з фізкультури, для волейболу замало. Волейболіста можна підготувати тільки за допомогою спеціальних занять. З цією метою організуються спеціальні дитячі заклади, у яких і займаються підготовкою з волейболу, баскетболу, гандболу, футболу тощо. Роль організатора спеціальної фізичної підготовки бере на себе дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ) з окремими відділеннями. Початок в організації ДЮСШ в Закарпатській області починаються з 50-х років минулого століття. Вже тоді в цих школах були відділення волейболу. Вони то відкривалися, то закривалися залежно від смаків тих, хто керував цими школами. За станом спеціалізації в ДЮСШ відчувається, що майже всі керівники, тодішні й теперішні, не були палкими прихильниками волейболу. Особливо гострого удару зазнали відділення волейболу з того часу, коли штучно в ДЮСШ почали насаджувати інші види спорту, які не могли ні тоді, ні тепер конкурувати за популярністю з волейболом.

Маємо можливість простежити за відділеннями волейболу в ДЮСШ з 1987 р., тобто з часу, коли справа із закриттям цих відділень у ДЮСШ була вже майже завершена.

Відділення волейболу в 1987 р. були в шести ДЮСШ Закарпаття: в Ужгороді, Перечинському, Великоберезнянському, Іршавському, Міжгірському та Воловецькому районах. У 1987/1988 н. р. проведено першість Закарпатської області з волейболу серед ДЮСШ. у трьох вікових категоріях: 1973–1974 р. н., 1974–1975 р. н. та 1975–1976 р. н. У всіх вікових групах перемогли команди Воловецької ДЮСШ. І в наступні роки команди цієї школи часто перемагали на обласних змаганнях.

Навесні 1998 р. юнаки Воловеччини 1974–1975 р. н. як представники Закарпатської області виїздили на змагання волейбольної першості УРСР в м. Ірпінь. У групі з шести команд вони зайняли 4-те місце, вигравши у своїх однолітків з Харкова та Запоріжжя. У тому ж році юнаки 1975–1976 р. н. брали участь у першості УРСР в м. Суми, де вони зайняли 3-тє місце, вигравши в команд Миколаївської, Кіровоградської та Харківської областей.

Більшого розвитку та визнання дитячий волейбол у Закарпатській області набув поприкінці 90-х – на початку 2000 р. Знову відкрилися волейбольні відділення у Свалявській та Хустській ДЮСШ.

У 2003 р. вперше в історії Закарпатського краю збірна юнаків 1988 р. н. у м. Сокаль Львівської області пробивається до фіналу Всеукраїнської першості. В м. Київ серед восьми найкращих команд цієї вікової категорії вона займає 4-те місце на III Всеукраїнських іграх школярів.

В Україні в 2001 р. вперше проведено змагання дитячої ліги. Що стосується Закарпаття, то тут змагання дитячої ліги вперше проводилися з 2003 р. Обласний спортивний комітет, під керівництвом якого проводиться цей захід, почав систематично включати юнацький волейбол у програму юнацьких, молодіжних ігор області. Старша вікова група юнаків Закарпатської області постійно бере участь у Всеукраїнських змаганнях дитячої ліги, зокрема в 2005–2006 рр. юнаки ОДЮСШ 1989–1990 р. займають 12-те місце.

За сезон 2006–2007 рр. у Всеукраїнських змаганнях дитячої ліги з волейболу виступи представників Закарпаття знаходимо тільки в групі команд юнаків віком до 17 років, де команда ОДЮСШ (м. Ужгород) зайняла 13-тє місце. Інші вікові категорії із Закарпаття у підсумковий результат дитячої ліги не потрапили.

17 листопада 2007 р. в с. Нижнє Селище проводився I тур дитячої ліги Закарпаття 2007–2008 рр. Тут змагалися учні ДЮСШ в трьох вікових групах: 1991–1992 р. н. (9 команд), 1993–1994 р. н. (6 команд) та 1995–1996 рр (11 команд). У невелике село приїхало 26 дитячих волейбольних команд. Цей день, 17 листопада, запам'ятався як велике свято не тільки в Нижньому Селищі, а й у сусідніх селах Нанково та Копашнево (віддалених від Нижнього Селища на 3–4 км), школи яких надали спортивні зали для змагань дитячих волейбольних команд. Змагання в усіх спортивних залах прохо-

дили при максимально переповнених залах, що свідчить про велику популярність волейболу на Закарпатті.

На змагання Всеукраїнської дитячої ліги 2007–2008 рр. від Закарпаття були заявлені дві команди ОДЮСШ (Ужгород) та ДЮСШ (Свалява) (вікова група 1991–1992 р. н.). Обидві команди пройшли відбіркові ігри без втрат і дійшли до фіналу, який мав відбутися 22–26 лютого 2008 р. в Кіровограді.

Критичний момент для випускників ДЮСШ настає після закінчення ними шкіл. Добре, коли випускник поступає до вищого навчального закладу, де може продовжити свої заняття волейболом, або починає грати у волейбольній команді аматорської ліги. Якщо таке продовження не забезпечити, то на цьому може припинитися вдосконалення гри у волейбол молодого людини. А це вже втрати.

У 2007 р. Закарпаття завоювало право брати участь у Суперлізі України з волейболу. Для поповнення своєї команди „Закарпаття-ЗақДУ” потрібні нові сили, які можна відшукати в процесі розвитку системи дитячого волейболу.

Висновки. З аналізу розвитку волейбольного спорту на Закарпатті випливає необхідність здійснення таких заходів:

1) удосконалення системи занять фізичною культурою у всіх навчальних закладах із необхідним забезпеченням цих закладів спортивними спорудами та інвентарем, зокрема волейбольними сітками та м'ячами;

2) створення широкої мережі та вдосконалення роботи ДЮСШ в області з відкриттям у них відділень волейболу;

3) організація змагань дитячої ліги волейболу, змагань з волейболу серед ДЮСШ області у всіх вікових групах;

4) забезпечення дитячих волейбольних команд можливостями участі у всілякого роду турнірах – міжобласних, державних та міжнародних;

5) створення сприятливих умов для випускників ДЮСШ із забезпеченням можливості продовження вдосконалення їх гри в командах студентської та аматорської ліг.

Література

1. Годовые отчеты гимназий Ужгорода, Мукачева, Берегова и Хуста // Б-ка Ужгород. нац. ун-ту, від. „Карпатика”.
2. Касалицький К. Приручник гимнастичных упражнень для учителей народных школ Подкарпатской Руси // Книгопечатня Юлія Фелдешія в Ужгороді, 1922.– 180 с.
3. Кашпарец Ф. В. Стан нынешнего телесного виховання // Подкарпатска Русь.– 1927 р.– 15 трав.
4. Клима В. Школьное дело и просвещение на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936: Сб.– Ужгород: Школьная помощь, 1936.– С. 101–105.
5. Крайняница П. І. Історія Закарпатського футболу.– Ужгород: Госпрозрахунк. вид. від. Упр. у справах преси та інформації, 2004.– 272 с.
6. Найпавер К. Фігури закарпатської шахівниці: З історії шахів краю / Закарпат. філія Київ. славіст. ун-ту.– Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003.– 266 с.
7. Поляк С. С., Тріфан О. М. Волейбол Закарпаття.– Ужгород: МПП „Гражда”, 2007.– 184 с.
8. Тріфан О. М. Початок запровадження фізичної культури в школах та громадські спортивні об'єднання на Закарпатті // Наук. вісн. Сусп. та гуманіт дисципліни (Закарпат. держ. ун-т): Міжвуз. наук. журн.– 2007.– Вип. 1.– С. 213–216.
9. Федак В. В. Закарпаття у спортивному вимірі.– Ужгород: Карпати, 1994.– 202 с.
10. Федак В. В. 17 лет спортивной жизни на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919–1916: Сб.– Ужгород: Школьная помощь, 1936.– С. 165–171.– 202 с.

Анотації

У статті аналізуються питання історії запровадження фізичної культури в навчальних закладах та історії започаткування волейболу на Закарпатті, зокрема й дитячого, а також його розвитку.

Ключові слова: *гімнастика, фізична культура, дитячий волейбол.*

В статье анализируются вопросы внедрения физической культуры в учебные заведения и истории начала занятий волейболом на Закарпатье, в частности детского волейбола, а также его развития.

Ключевые слова: *гимнастика, физическая культура, детский волейбол.*

The questions on history of the introduction of physical training into educational institutions and history of the beginning of playing volleyball in Zakarpattia, in particular children's volleyball and its development are analyzed in this article.

Key words: *gymnastics, physical training, children's volleyball.*